

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI**

V

**CENTENAR CONSTANTIN NOICA
(1909–2009)**

Coordonatori:
Acad. Alexandru Surdu
Viorel Cernica
Titus Lates

Ediție îngrijită de: Mona Mamulea

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București, 2009

NOICA DESPRE CERTITUDINEA SENSIBILĂ ÎN FENOMENOLOGIA SPIRITULUI

ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU

Deși, la o primă lectură, *Povestiri despre om*, cunoscuta lucrare în care Constantin Noica se referă la fenomenologia hegeliană, poate părea doar o istorisire romanțată – destinată publicului larg – a lucrării marelui gânditor german, totuși, excelența interpretativă nu i-a lipsit câtuși de puțin filosofului român nici cu această ocazie. De fapt, limbajul mai lejer cu care cititorul se întâlnește chiar de la debutul lucrării nu este decât o dovadă că Noica putea să scrie despre cele mai înalte teme filosofice și fără recurs la un jargon prea specializat. Încercarea sa, din această lucrare, este, de fapt, aceea de a povesti, în adevăratul sens al cuvântului, aventurile și avaturile conștiinței despre care Hegel a vorbit mult mai ermetic. Și, dacă ar fi să se țină seama că, pentru Noica, diferența dintre știință și filosofie este tocmai aceea că filosofia, chiar și atunci când se referă la lucruri, se referă tot la om, atunci ar trebui să nu existe nicio îndoială asupra faptului că, dacă în *Fenomenologia spiritului*, „este vorba de tine”¹, atunci refuzul limbajului tehnic și al metodei filosofice de expunere (la care Hegel făcuse apel din plin) și refugiarea în limbajul obișnuit sunt pe deplin îndreptățite. Într-un fel, lecția lui Noica este că lucruri mari se pot spune și în cuvinte obișnuite.

Probabil că unul dintre cele mai dificile capitole din *Fenomenologia spiritului* – cel puțin sub aspectul faptului că un cititor, fie el avizat sau nu, se întâlnește aici pentru prima oară cu inedita manieră hegeliană de a trata probleme filosofice – ar fi cel referitor la certitudinea sensibilă. Aceasta nu datorită bogăției de informații sau dificultății limbajului hegelian, și nici pentru că ar fi prea multe lucruri de spus despre această treaptă a conștiinței – în definitiv, Hegel nu rezervă prea multe pagini acestui capitol² –, ci mai ales pentru că Hegel încearcă să vorbească aici exact despre ceea ce se poate vorbi mai puțin – sau chiar deloc –, și anume despre senzație, simpla sesizare sensibilă a lucrurilor, sesizare din care este absentă orice conceptualizare și, prin urmare, orice înțeles accesibil gândirii³. La orice alt nivel al conștiinței există, fără îndoială, un element al generalității

¹ Constantin Noica, *Povestiri despre om*, București, Editura Cartea Românească, 1980, p. 15.

² În ediția română, abia opt pagini și jumătate; vezi G.W.F. Hegel, *Fenomenologia spiritului*, București, Editura Iri, 1995, trad. rom. Virgil Bogdan.

³ *Ibidem*, p. 63.

accesibile gândirii; numai la nivelul certitudinii sensibile conștiința se comportă strict receptiv, în ambele sensuri pe care Hegel pare a le rezerva acestui termen: pe de o parte, în sensul că se abține de la orice concepere, deci de la orice ordonare a diversului proteic al senzației, și, pe de altă parte, în sensul (strict legat de primul) că conștiința este strict pasivă, contemplând simpla prezență a obiectului⁴.

Noica observă faptul că, totuși, această certitudine sensibilă, complet lipsită de orice concept, lasă conștiinței în cea mai mare măsură impresia unui adevăr cert – „Ce-i în mână nu-i minciună”⁵. Cu toate acestea, deși conștiința este în căutarea adevărului concret, acest adevăr îi scapă tocmai pentru că, afirmă Noica, concretețea individualului este instantaneu înlocuită de universalul abstract⁶. Două aspecte decurg de aici: primul, deja enunțat, se referă la imposibilitatea conștiinței de a rămâne pe treapta certitudinii sensibile tocmai datorită faptului că, pe de o parte, este imposibilă fixarea individualului și eliminarea senzației de părelnicie a acestuia, de vreme ce fixarea lui se poate face numai printr-un universal, dar universalul este acela care răpește individualului tocmai determinația sa de individual; al doilea, că, întotdeauna, conștiința încearcă să revină pe această treaptă a reunirii nemijlocite cu obiectul său sau, în sensul lui Noica, a întâlnirii cu plinătatea fenomenului pe care, pe celelalte trepte ale conștiinței, conceptul universal pare să o răpească realității ca atare.

Filosoful român aduce aici în discuție o idee de o extremă importanță pentru înțelegerea fenomenologiei hegeliene, dar și pentru întregul sistem hegelian în genere. Afirmând că există o nostalgie a conștiinței pentru această treaptă a certitudinii sensibile sau, în termenii săi, pentru „fericirea” pe care o oferă certitudinea sensibilă, Noica susține, de fapt, necesitatea revenirii permanente pe această treaptă a nemijlocirii, adică a unității dintre gândire și obiectul său sau a prezenței nemijlocite a obiectului în conceptul său. Exact aceasta este semnificația Ideii absolute din logica lui Hegel, Idee în care obiectivitatea și subiectivitatea se întâlnesc, fiind vorba despre o revenire la intuiția originară a ființei (tratată de Hegel în debutul logicii), intuiție ce mijlocește tocmai continuarea procesului dialectic al spiritului și ieșirea ideii din sine ca natură⁷. În plus, și când vine vorba despre Spiritul absolut se poate face aceeași afirmație: adevărul îi este prezent acestuia în mod nemijlocit, în sensul că întreaga sumă de medieri speculative prin care trece spiritul până a ajunge la treapta absolutului este, în acest ultim moment, nemijlocit prezentă în Spiritul absolut. Mai exact, spiritul sesizează intuitiv toate momentele sale, iar tocmai această sesizare este, de fapt, sesizarea explicită de sine.

⁴ *Loc. cit.*

⁵ Constantin Noica, *loc. cit.*

⁶ *Ibidem*, p. 18.

⁷ G.W.F. Hegel, *Enciclopedia științelor filosofice. Logica*, București, Editura Humanitas, 1995, trad. rom. D. D. Roșca, Virgil Bogdan, Constantin Floru și Radu Stoichiță, p. 348.

Desigur, ar trebui precizat, mai întâi, de ce se referă Noica la o fericire a certitudinii sensibile și care este sensul acestei fericiri⁸. La nivelul certitudinii sensibile, potrivit spuselor lui Hegel, conștiința se află în unitate cu obiectul ei, cu Acesta (*das Diese*). Părerea (*das Meinung*) este aceea care oferă în mod nemijlocit conștiinței propriul său obiect. Noica pare că înțelege, aici, conceptul de fericire ca absență a oricărei tensiuni între conștiință și obiectul ei, cel puțin la nivelul acelei certitudini pe care o exprimă prin „Ce-i în mână nu-i minciună”⁹. Părerea oferă obiectul așa cum este el, în puritatea lui. Totuși, limita senzației (și, implicit, a certitudinii sensibile) constă tocmai în faptul că, odată cu părăsirea obiectului, acesta dispare și din conștiință. Certitudinea sensibilă poate *capta* obiectul, dar nu îl poate *păstra*. Ceea ce, de fapt, potrivit lui Noica, revine la a spune că „Ce-i în mână e minciună”, în sensul că această conștiință, în afară de a fi fericită de prezența obiectului ei, este în permanentă nostalgie după acesta. Mai exact, singularitatea sau individualitatea obiectului sunt permanent pierdute de certitudinea sensibilă, ceea ce rămâne fiind, în fond, neantul generalității lui Acesta (*das Diese*) care se cere din nou „umplut” cu individualitatea obiectului. Ceea ce ar însemna, de fapt, că această fericire a conștiinței de sine este o permanentă nefericire, o permanentă căutare a obiectului. Ceea ce pare pe deplin justificat dacă se ține cont de faptul mai sus precizat că orice permanență a obiectului în conștiință trebuie, într-un fel, să facă apel la universalitate, aceasta din urmă fiind tocmai aceea care, în modul cel mai radical, elimină individualitatea obiectului: conștiința vrea obiectul, dar atunci când îl obține îl pierde instantaneu, de vreme ce individualitatea acestui obiect anume se prăbușește în universalitate. Ceea ce înseamnă că atunci când Noica se referă la fericirea conștiinței sensibile, el are în vedere tocmai această unitate a conștiinței cu obiectul său; însă această unitate este extrem de fragilă și numai simpla intenție a conștiinței de a o păstra, de fapt, o distruge.

Al doilea aspect ce trebuie avut în vedere pentru stabilirea sensului fericirii conștiinței de sine este relația neutră dintre universal și individual. În primă instanță, căutarea unuia duce la găsirea celuilalt, ceea ce s-ar traduce prin simpla identitate a acestora. Evident, prima nefericire a conștiinței ar consta tocmai în sesizarea unei tensiuni între individual și universal, cel din urmă fiind acela care îl suprimă pe cel dintâi și îi dă acestuia propria sa determinație. Totuși, tocmai această suprimare a individualului de către universal este aceea care aduce cu sine nefericirea conștiinței sau nostalgia, de vreme ce rezultatul direct al acestei suprimări este tocmai pierderea, de către conștiință, a siguranței oferite de certitudinea individualului și înlocuirea acesteia cu neliniștea unui universal gol, abstract, ce se dovedește a fi Acesta (*das Diese*). Această situație este identificată de Noica drept ofensă pe care cultura – tărâmul predilect al universalului, al

⁸ Constantin Noica, *op. cit.*, p. 16.

⁹ Vezi mai sus.

conceptului – o aduce tocmai individualului sau individualității radicale a conștiinței cufundate în certitudinea sensibilă¹⁰.

Gânditorul român descrie, de fapt, cu această ocazie o primă mișcare a conștiinței care se concretizează, efectiv, în ruperea universalului de individual. Ceea ce înseamnă că este vorba despre o primă sesizare a necesității medierii, deci o primă sesizare a imposibilității conștiinței de a evita conceptul sau, cum spune Noica: „Adevărul nostru e cuvântul, vorbirea”¹¹. Aceasta revine la a spune că, în orice condiții, conștiința este capabilă de adevăr numai întrucât este capabilă de concept, de universalitate. Desigur, această universalitate trebuie să își recâștige concretețea, ceea ce înseamnă că întregul efort hegelian de construcție a sistemului filosofiei echivalează, într-un sens, cu efortul regăsirii unității dintre universalul abstract și individualul concret, unite pe care conștiința o pierduse odată cu părăsirea treptei certitudinii sensibile.

Consecința directă a acestei perspective asupra certitudinii sensibile hegeliene stă în faptul că este impus, practic, un concept al realității pe care Hegel îl va folosi peste tot în cadrul sistemului său. Noica observă acest lucru¹², și din considerațiile sale se poate deduce că realitatea înseamnă tocmai această unitate a individualului cu universalul. Și, dacă numai ceea ce este real este adevărat, atunci apare în mod clar faptul că, la nivelul certitudinii sensibile, nu poate fi în niciun caz vorba despre adevăr. Aceasta deoarece, la acest nivel, conștiința nu poate găzdui, în același timp, universalul și individualul: prezența unuia înseamnă tocmai absența celuilalt și viceversa (iar adevărul ar însemna tocmai coincidența lor). Or, din punct de vedere hegelian, un individual este real numai întrucât este un individual care exprimă un universal, adică un individual care întruchiează un concept. Este exact ceea ce este inaccesibil conștiinței pe treapta certitudinii sensibile: medierea universalului cu individualul și apariția sau manifestarea universalului prin și în individual. În termenii lui Noica: „Tot ce era mai individual a devenit o generalitate, dar omul, știind că de aci înainte nu va mai putea scăpa de blestemul și binecuvântarea generalității – căci aceasta e prima cădere a conștiinței: cădere în cerul universalului – nu se va împăca până ce nu va regăsi universalul cu *întreg* individualul pierdut” (subl. în orig.)¹³. De remarcă că, atunci când se referă la blestemul și binecuvântarea generalității, Noica are în vedere tocmai aceste două elemente între care pendulează conștiința pe parcursul întregului sistem al filosofiei, fără a se putea dispensa de nici unul dintre ele. Spiritul absolut este acela care, în afară de concretețea individualului, dispune și de substanțialitatea universalului, acesta reprezentând, de fapt, tocmai realizarea acestei unități originare pe care certitudinea sensibilă o pierduse.

¹⁰ Constantin Noica, *op. cit.*, p. 16.

¹¹ *Loc. cit.*

¹² *Ibidem*, p. 18.

¹³ *Ibidem*, p. 18–19.

Pe lângă aceste aspecte, mai trebuie adăugat și cel referitor la natura universalului. Este deja un loc comun faptul că universalul hegelian este negativitatea, determinația (în acord și cu punctul de vedere spinozist). De fapt, natura universalului ar fi tocmai aceea de a nega nemijlocirea, în cazul de față nemijlocirea individualului. Ceea ce revine la a spune că certitudinea sensibilă încearcă să fixeze pe Acesta (*das Diese*) prin recursul la ceea ce îl neagă, la universal. Certitudinea sensibilă îl caută pe Acesta (*das Diese*) care este diferit de orice alt Acesta (*das Diese*). Deci, pe acesta luat ca individual. În termenii lui Noica: „[...] orice prezență e plină de *refuzuri* [...]” (subl. în orig.)¹⁴. De fapt, chiar universalul Acesta (*das Diese*) este o negație, un refuz: este natura individualului care neagă, pe de o parte, pe orice alt Acesta (*das Diese*), deci orice alt individual, dar neagă și individualul ca atare, de vreme ce îl lipsește pe acesta tocmai de natura sa de individual, încercând să-l fixeze. Ceea ce revine la a spune că universalul la care se referă Noica este universalul care neagă individualul, deci universalul abstract (în sens hegelian), separat de individual. Ceea ce ar reprezenta încă un argument în favoarea tezei că efortul spiritului, pornit de pe treapta certitudinii sensibile, este de a refăce aceasta unitate a universalului cu individualul. La aceasta se adaugă faptul important că Noica fixează natura universalului hegelian ca fiind tocmai negativitatea, urmând, astfel, litera, dar și spiritul filosofiei hegeliene. Chiar și referirea la misterele de la Eleusis¹⁵ susține această alternativă interpretativă: „Refuzăm lucrurile drept ce sunt și le tratăm ca niște generalități”¹⁶, afirmă Noica. Deci, deși tendința conștiinței este de a capta sau prinde individualul, este vorba, de fapt, despre reducerea acestuia la „cenușa generalității”¹⁷. Cu alte cuvinte, conștiința care vrea obiectul îi neagă acestuia individualitatea și îl transformă în sine, în generalitate.

Toate aceste aprecieri cu privire la debutul *Fenomenologiei spiritului* dovedesc faptul că Noica a considerat că momentul certitudinii sensibile este unul de o sporită însemnătate pentru întregul demers filosofic hegelian, și aceasta din cel puțin două motive: pentru că la acest nivel se stabilește mișcarea conștiinței ca deplasare de la individual la general și invers, și, în al doilea rând, deoarece sistemul filosofic hegelian reprezintă o permanentă mediere și refacere a unității originare a subiectivității cu obiectivitatea de care conștiința dispunea pe treapta certitudinii sensibile. Tocmai această unitate este cea vizată de Hegel la nivelul Spiritului absolut, unde tensiunea inițială, pusă ca imposibilitate a unității celor două momente, este complet depășită.

¹⁴ *Ibidem*, p. 122.

¹⁵ Referire care se regăsește la Hegel. Vezi *Fenomenologia spiritului*, ed. cit., p. 70.

¹⁶ *Op. cit.*, p. 122.

¹⁷ *Ibidem*, p. 123.